چەند سەرنجێك لە پەراوێزی شیعرەوە … سەدیق سەعید ڕواندزی

زمان، یەكێكە لە ڕەگەزە سەركییەكانی شیعر. هەروەك مالارمێی شاعیری جیهانیش دەڵێت:(شیعر تەنها زمانە). بێگومان زمان لێرەدا ڕەهەندێكی دیكەی هەیە. چونكە ئەگەر زمانی شیعری هەمان زمانی ئاسایی دەربڕین بوو، ئەوا جیاوازییەك نامێنێتەوە لە ڕووی فۆڕمی زمانەوە. زمان لە شیعردا،وێنەی هونەری، واتا،شیعرییەت و چێژو ئستاتیكایە. ئەوە گرنگ نییە زمانی دەقێك سادەیە یان ئاڵۆز، ڕوونە یان تەمومژاوی، بەڵكو ئەو زمانە چەند دەتوانێت لە خولقاندنی ئەزموونی جیاوازدا، ڕۆڵ ببینێت.بێگومان زمان وەك ئامرازێك، بە پێی قۆناغەكانی گەشەكردنی ئەدەبی،هزری وكۆمەڵایەتی گۆڕانی بە سەر دادێت و پێش دەكەوێت.بەوپێیەی زمان، ڕەنگدانەوەی دنیابینی و هزری شاعیرە، ئیدی لە پەراوێزی گۆڕانكارییە هزریی و زمانییەكاندا، زمانی ئەویش گۆڕانی بە سەر دادێت. شیعرەكانی گۆران لە سەرەتای ئەزموونی شیعرییەوە، هاوشێوەی شیعرەكانی دواتری نین. واتە گۆڕانكارییان لە ڕووی فۆڕمی دەربڕین و زمانی گوزرارشتكردنەوە بە سەر داهاتووە. وەلێ دواجار ئەوەی گرنگە ئەوەیە، كە لە پەراوێزی ئەو زمانەوە، گۆران دەبێتە ئەزموونێكی جیاواز، كە تەنانەت ئێستاش بەشێكی زۆر لەوانەی شیعر دەنووسن، نەیانتوانیوە، لە ژێر كاریگەریەتی ئەزموونی گۆران لە ڕووی زمانەوە دەربچن. زمانی شیعری، ستایلی نووسین و ناسینەوەی ئەزموونی شیعرییە. كاتێ شاعیرێك جیاواز دەنووسێت و لە زمانی باو دەردەچێت، هەنگاوێك بەرە و بونیادنانی زمانێكی شیعری تایبەت بە خۆی بونیاد دەنێ. بە گشتی ئەزموونی شیعری كوردی لە قۆناغی كلاسیكەوە، بۆ دوای ڕاپەڕینیش، دەكرێ بڵێین ئەزموونێكی هاوشێوە و یەك ستایلی زمانە. بەشێك لە شیعری شاعیرە كلاسیكەكان، لە ڕووی دەربڕینەوە هێندە هاوشێوەی یەكترین، كە نزیك بێتەوە لەوەی ئەزموونی شیعرییان هارمۆنی بێت. ئەم زمانە شیعرییە، لە قۆناغەكانی دواتریش دووبارە دەبێتەوە. زمانی شیعری هەفتاكان، زمانێكە ڕەنگدانەوەی بارودۆخی سیاسی و شۆڕشگێریی و گوتاری بەرگریی و مانەوە بەشێكە لە سیماكانی. ئەوەندەی وەك خوێنەرێك تێبینیم كردبێت، تەنها زمانی شیعری (جەلالی میرزا كەریم)ە، وەك زمانێكی جیاواز، لە ڕووی وشە سازیی و دەربڕین و گوزارشتەوە، دەردەكەوێت. ئەگەر نا گوتاری شیعری ئەو قۆناغە، تا ئەو ڕادەیە لە

یەکتری نزیکە،کە زۆر ئەستەمە ناوی شاعیرەکان لە پەراوێزی شیعرەکانەوە دەربکەین و ئەزموونی شیعرییان بناسینەوە. وەلێ بە بڕوای من، هێشتاش زمانی شیعری هەفتاکان، لە زمانی شیعری نەوەی نوێی دوای ڕاپەڕین، لە ڕووی وێنەی شیعرییەوە، ئستاتیکی ترو بە چێژترە.(دەکرێ خوێنەران بۆ ئەو بەراوردکردنە، بگەڕێنەوە سەر وتارێکمان لە ئەرشیفی هەردوو ماڵپەڕی سەنگینی ئەدەبی دەنگەکان و چراتیڤی بە ناوی (ئستاتیکی وشە لە شیعری نەوەی دوێنێ و نەوەی ئەمڕۆدا).بگرە زمانی بەشێکی زۆری شیعری دوای ڕاپەڕین نەك تەنها لە ڕوخساردا، بگرە لە ناوەڕۆکیشدا، زمانێکی لاسایکەرەوەو وەك یەکە.بۆنموونە:

داستان بارزان لە شیعرێکدا دەڵێت:

پێش ئەوەی بمرم شتێك دەڵێم
مۆدێلی تازەی مرۆڤ چەشنێکی بێزارکەرن
ژیان لەگەڵ سەگ باشترە .*

حوسێن لەتیفیش لە شیعرێکدا دەڵێت:_

ماندووم لە مرۆڤ..
سەگ باشترە…وەفا پیشەی سەگە..**

لە نێوان ئەو دوو کۆپلە شیعرییەدا، نەك تەنها فۆڕمی زمان، بگرە وێنە و دەربڕین و دنیابینی شیعریش هاوشێوەی یەکترین و لە یەکەوە نزیکن.وەك ئەوە وایە، لاسایی یەکترییان کردبێتەوە. کاتێ شاعیر ناتوانێ لە ژێر فۆڕمی زمانی باو دەرچێت، ئەوا ئاسانترین کرداری شیعری لاساییکردنەوەیە. بێگومان هیچ ئەزموونێکی شیعریش جیاواز ناکەوێتەوە، ئەگەر زمانی ئەو ئەزموونە شیعرییە جیاواز نەبێت.لێرەوەشە ئێمە دەبینین، بەگشتی لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، ئەو جیاواز کەوتنەوەیە،نییە یاخود دەگمەنە. بگرە لە کۆی مێژووی شیعری کوردیدا، نالی و گۆران، دەچنە نێو ئەو جیاواز کەوتنەوەیە. هەرچەندە بەختیار عەلیش، جۆرێك لە هەوڵی ئەزموونی جیاواز لە ڕووی نووسینی شیعرەوە دەدات و لە گوناه و کەرنەڤاڵدا، پایەکانی ئەو جیاواز کەوتنەوەیە دروست دەبن،وەلێ دواتر ئەو جیاواز کەوتنەوەیە، ناتوانرێت وەك گوتارێك بەردەوامی هەبێت و کاتێ دوایین کۆمەڵە شیعری ئەو شاعیرەش دەخوێنینەوە، ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێت. جیاواز کەوتنەوە، کە ئێمە پێشتریش لە وتارێکدا ئاماژەمان پێداوە،دەرەنجامی ئەزموونێکی درێژو خۆ جیاکردنەوەیەکی یاخییانەیە، کە دەشێ بەر لێدان و ڕەتکردنەوەش بکەوێت. وەلێ ئەزموونی جیاواز، دواجار جیاواز کەوتنەوەی خۆی دەسەلمێنێت و وەك شوناسێکی دیاریکراو دەمێنێتەوە، بگرە زەمەن ومێژووش دەبڕێت.

مەگەر دوای گۆڕان، تاکو ئێستاش، کەس توانیویەتی ئەزموونی ئەو دووبارەبکاتەوە، هەڵبەتە مەبەستمان ئەزموونی گۆڕانە، نەك ئەزموونێکی جیاواز. بۆیە جیاواز کەوتنەوە، پرۆسەیەکی هزریی، زمانی، فەرهەنگی و دنیابینییە. لە ڕاستیدا، کاتێ خوێنەر بەر ئەزموونێکی کەسی و جیاوازی شاعیرێك دەکەوێت و کۆنتاکی لەگەڵ دەبێت، ئەوا بە ئاسانی ماکی ئەو ئەزموونە جیاوازانە دەناسێتەوە.لەو ڕوانگەیەشەوە ناسینەوەی ئەزموونی (سەباح ڕەنجدەر) وەك شاعیرێك،لە ڕووی زمان و فۆڕمی نووسینەوە، ئەزموونێکی ئاشنایە بە من.هەڵبەتە ئەمە بەو مانایە نا، کە پەی بە وهەموو گوتنە جیاوازو ئاڵۆزو کۆد ئامێزانە ببەم کە لە شیعرەکانی ئەودا هەن، کە بۆ خوێنەران بە گشتی شیعری قورس وسڵك وداخراون و چوونە قووڵاییان، پێویستی بە پەی بردنێکی زۆرو خوێندنەوەیەکی وردو ڕامانێکی قووڵ هەیە، بەڵکو بەو مانایەی لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکانی ئەودا، ڕیتمێك هەست پێ دەکەم، کە لە شیعری ئەوانیتر جیاواز بکەوێتە بەرچاوم. ئەو ڕیتمە شیعرییە کە لە کاتی بینین و خوێندنەوەی شیعرەکاندا بەریدەکەوم،جۆرێك لە شێوەی گوتن و داڕشتنی زمان و هێلکاریی و تۆپۆگرافیای دەق دروست دەکات، کە ئەو ناسینەوەیە بناسرێتەوە و لە شیعری ئەوانیتر جیا بکرێتەوە.بۆیە هەر کاتێ ئەو ئەزموونە دەبینم، ئەگەر ناوی شاعیریشی بە سەرەوە نەبێ، وەك خوێنەرێك دەیناسمەوە، چونکە ئەزموونێکی جیاوازو تایبەتە. تایبەت بە مانای زمانی شیعری و دنیابینی جیاواز. لێرەوەش کاتێ، شاعیرێك دێت و لەسەر هەمان ئەو ستایل و ڕیتمە شیعر دەنووسێت، درك بەوە دەکەم، کە شاعیرەکە چەند لە ژێر کاریگەریەتی ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر دایە و هەوڵی نووسین لە سەر شێوازی ئەو دەدات. بەڵام ئایا نووسین هاوشێوەی ئەزموونی ڕەنجدەر هەر وا ئاسانە؟ بێگومان بە بڕوای من نەخێرو بگرە لە داهاتووشدا، نەدەبێتە ئەزموون و نەدەشتوانێت ئەزموونی شیعری خۆی دەوڵەمەندتر بکات. ئەمەش لە بەر یەك هۆکار، ئەویش ئەوەیە ئەگەر کەسانی تر، بیانتوانیبایە وەك سەباح ڕەنجدەر بنووسن، بە دڵنیاییەوە ئێستا شاعیرێك نەدەبوو، بە ناوی ساەباح ڕەنجدەر.ئەزموونی ئەو بۆیە ئەزموونی ئەوە، چونکە لە هی کەسی تر ناچێت. لێرەوەش کاتێ(ژیار ئەسوەد)دێت و لە ڕێی نووسینی شیعرەوە، هەوڵی لاساییکردنەوەی ستایلی شیعری ئەو دەدات، بێگومان نە دەتوانێت وەك ئەو بنووسێت، نەدەشتوانێت بەردەوامی بە ئەزموونی نووسینی شیعر بدات، کە من شیعر ئەو نووسەرەم پێشتر نەبینیوە . ئەگەر لاساییکردنەوەی ئەزموونی شیعری ڕەنجدەرکارێکی سادە و ئاسان بووایە، ئەوا بە دڵنیاییەوە ئێستا، نەك شاعیرێك دەبوو بەناوی سەباح ڕەنجدەر،

نەئەزموونێكی جیاوازی شیعریش دەبوو.جیاوازكەتنەوە، هەنگاوی یەكەم و سەرەتای، بە خۆدابڕین لە ئەوانیتر دەست پێدەكات. دواتر جۆرێك لە شوناسی شیعری بونیاد دەنرێت، كە كۆتایی نییە و قووڵبوونەوە و بەردەوامی و وزەیەكی لە ڕادەبەدەری شیعری دەوێت.ئە و ئەزموونە جیاوازە، ڕەتدەكرێتەوە، دژایەتی دەكرێت، بەڵام ئەوەی گرنگە، ماهییەتی ئەزموونەكەیە، كە تایبتمەندی كەسی و زمانی و شیعری تێدایە.ژیار ئەسوەد لە شیعرەكەیدا دەڵێت:

مێروولە لە نێو لێچەكانی ڕوخساریدا ..

بارگەیان خست..***

سەباح ڕەنجدەر چەندین ساڵ پێش ئەم وێنەیە، لە شیعرێكی خۆیدا دەڵێت:_

مێروولە بە نینۆكی پێم بەرزبوونەوە

لە ناوچاوانم پشووی دا..

دەمامكی كردەوەو تەماشای چیای كرد.****

یەكێك لە سەرەكیترین، هەنگاوەكانی جیاوازكەوتنەوەی شیعری، نە نووسینە وەك ئەوانی تر. كاتێ شاعیرێك لە هەر تەمەنێك دابێت، لە ژێر كاریگەریەتی وێنە و دەربڕینی شاعیرێكی دیكە دەنووسێت، بێگومان دەبێتە شاعیرێكی كۆپیكەر نەك جیاوازنووس.ئەوە بۆیە لە ئەزموونی شیعری كوردیدا بە گشتی تەنها یەك(نالی)ویەك(گۆران) هەن، چونكە ئەوان توانییان لە سەرەتاوە لە بازنەی باو دەرچن و ببنە خاوەن ئەزموونی شیعری خۆیان. لەگەڵ گۆراندا، چەند شاعیرێكی دیكەی هاوسەردەمی ئەو هەن، وەلێ بۆچی بە تەنها گۆران دەمێنێتەوە؟ چونكە تەنها ئەو توانی مەودایەك لە نێوان ئەزموونی خۆی و بەر لە خۆی دروست بكات. پەندێك هەیە دەڵێت:_(سوارێك بە تەنها تۆز ناكات). بەڵام گۆران ئەو سوارەبوو، كە بە تەنها گەردەلولێكی نایەوە كە هەمووان نغرۆ بكات.ئەو جیاواز كەوتنەوەی گۆران، سەرەتا لە سەر ئاستی زمان، بەو پێی كۆتایی بە نووسینی شیعر لە سەر شێوازی كلاسیك هێنا، دواتریش بە گوتارێكی دیكەی جیاوازی شیعری دەستی پێكرد. بۆیە زمان یەكێكە لە ڕەگەزە سەرەكییەكانی جیاواز كەوتنەوەی شیعری لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆكیشەوە.بۆیە كاتێ شاعیرێك ناتوانێت لە ئەزموونی زمانی باو دەرچێت وهەر تەنها بە دەوری ئەو زمانە و وشە سواوەكانی دەخولێتەوە، ئیدی ناتوانێت دەقێكی شیعری جیاواز بنووسێت، تەنانەت ئەگەر پەنجا ساڵیش بێت شیعر بنووسێت. لەو ڕۆژانەدا، شیعرێكی(موحسین ئاوارە)م لە هەفتەنامەی (ڕێگای كوردستان) خوێندەوە.ئاوارە، كە ئەگەر هەڵە نەبم پەنجا ساڵە شیعر دەنووسێت، كەچی لەو دەقەیدا وەك شاعیرێكی سادە نووسی تازە و گەنج

دەردەكەوێت، كە شیعر بۆ هەشتی ماڵس و زلف و ئەگریجە و لەنجەولارو جەستەی ژن دەنووسێت!.وەك خوێنەرێك دەكرێ بپرسین، كاتێ شاعیرێك دوای پەنجا ساڵ، دنیابینی هێندە سادە دەبێتەوە، كە وەك گەنجێكی تازە نووس شیعر بنووسێت، چ ئاماژەیەك دەگەیەنێت. بێگومان ئەمە تەنها یەك ئاماژە دەگەیەنێت، ئەویش نەمانی توانای شیعریی و خۆنوێ كردنەوەی شیعرییە. دەنا چۆن دەبێت شاعیرێك دوای پێنج دەیە لە شیعر نووسین، تازە باسی(پرچ و پەرچەم و ئارایشتگاوتیلەی چاو و سەرهەڵبڕین وتەلاق و شەقی ژن) بكات، كە دەیان ساڵە هەمووان باسی دەكەن و دووبارە و هەزار بارەی دەكەنەوە؟!. شاعیری جیاوازنووس، فێكسی لە سەر شتە سواوەكان نییە، بەڵكو بە قووڵایی هەموو شتێكدا دەچێتە خوار كە پەیان پێ نەبردراوە.شاعیر دەبێ پرسیاری گەورە بكات و خوێنەر ڕابگرێت، نەك شیعری ڕۆمانسی هاوشێوەی ئەو گەنجانە بنووسێت، كە شێت و شەیدای بینینی كچێكی جوانن. بێگومان كاتێ هەگبەی شاعیر بە تاڵ دەبێت، ئیدی شیعریش دەكەوێتە خولانەوە بە دەوری خولگەیەكی سواو.ئەزموونی شیعری، ئەزموونێكە بە ئاراستەی نوێتر لە گۆڕان دایە.بەڵام كاتێ شاعیرێك ناتوانێ ئەو ئەزموونە جیاواز بكاتەوەو زمانێكی نوێ بونیاد بنێت، بێگومان، ئەزموونەكە دەوەستێت، یاخود بۆ دواوە دەگەڕێتەوە.

پەراوێزەكان:

*شیعری داستان بارزان ، لە كۆمەڵە شیعری ئەستێرەكان برینی مرۆڤن.

** شیعری حوسێن لەتیف، پاشكۆی زەمەنی كلتوور، ژمارە(38) لە 11/3/2020.

*** ئەفسونی مەرگ، شیعری ژیار ئەسوەد، ماڵپەڕی ژیان، بەشی ڕەنگدان.

**** ئەو شیعرەی سەباح ڕەنجدەرم لە یەكێ لە دیوانەكانیدا كەوتێتە بەرچاو كە وابزانم لە دیوانی(سی ساڵ) شعردایە.

* ئەو شیعرەی موحسین ئاوارە، لە ڕۆژنامەی(ڕێگای كوردستان)ژمارە(1211) لە ڕۆژی 10/3/2020 بڵاوكراوەتەوە.

دەزانم کەندەرم دەشی کاتێ باسی ڕۆمان دەکەم -1- د. گۆران سەباح

بەشی یەکەم

ڕۆمانی مۆدێرن هەردەم لە گەشەکردن دایە. ئەی ڕۆمانی پۆستمۆدێرن و مێتامۆدێرن؟ هەر نایەتە باس، گەشەی ئەمانە خێراترە. گەلانی دنیا لە سەرەتای سەدەی بیست بەنداوی ڕۆمانی کلاسیکیان شکاند، کورد نەبێ خەریکە لە بەنداوەکەدا دەخنکێت. لە فەزای ئەدەبی گەلاندا، ڕۆمان لک و پۆپی دەرکرد و دەیان ژانری لێ زا. فەزاکە زۆر لەوە فروانترە بە کتێبێک و دووان و دەیان ڕووماڵە بکرێت. کوردیش تەنێ کلاسیک بە ڕۆمان دەزانێت.

بە هیچ جۆرێک کلاسیک ڕەت ناکەمەوە، چونکە کلاسیک منداڵدانە بۆ هەموو ژانرەکانی ئەدەب، بەڵام خولانەوە لە بازنەی کلاسیک واتە پێشنەکەوتن. بواری سەرەکی (مەیجەر) دکتۆراکەم لە زانکۆی کانزەس لە ئەمریکا لە ڕۆژنامەوانی بوو، بەڵام بواری لاوەکی (ماینەر) لەسەر نوسینی (فیکشن) ڕۆمان بوو. کلاس نەبوو زگم بە ئەدەبی خۆمان نەسووتێ. وای خەفەتم لە خواردووە. لە ناخەوە دەگریام بە هەژاریمان لە ڕۆمان، جۆرەکانی، ژانرەکانی، تەکنیک و گرێ و تەماکانی، زمان هەر هیچ. تەماشاکە، مەنهەجی خوێندنمان هەر کلاسیکە، سیستمی حوکمڕانیمان هەر کلاسیکە، سیستمی ئیداری و دارایی و بانکی و ڕامیاریمان هەر کلاسیکە. دەبێ ئەدەب، لە ئەدەبیش، دەبێ ڕۆمان ئەم ڕێچە بشکێنێت.

با واز لە نووزە و گلەییان بێنم، کاتی کارکردنە. گرنگ ئەم پرسیارەیە: دەتوانم چی بکەم و چیم پێ دەکرێ؟ ڕەنگە شتێک بێ شتێک بکەین ئەگەر ڕۆمانوسانی کورد هەمان پرسیار لە خۆیان بکەن. هەموومان دەزانین ڕەوشی ڕۆمان چۆنە، جا لەباتی دەردەدڵ، با قۆڵ و باسکی لێ هەڵکەین.

لە زنجیرە باسێکدا، هەوڵ دەدەم باسی ڕۆمانی سەردەمی مێتامۆدێرن بکەم، نموونەشیان بۆ بهێنمەوە. لەم باسەدا، ڕۆمانی خەیاڵیی زانستی دەناسێنم، بۆ کورتکردنەوە پێی دەڵێم (خەز)، ئینگلیز بەکورتی پێی

دەڵێت سایفای یان ئێس ئێف. خەڵکی دەڵێن لەم سەردەمی کۆڕۆناو و بە مووچەییەدا چیت داوە لە ڕۆمان، ئەوجە ڕۆمانی خەیاڵی زانستیش. پێم وایە کەمی ڕۆمان و نەبوونی خوێنەری ڕۆمان لە نێو کورداندا، کوردی بەم ڕۆژە گەیاندووە. ڕۆمان بەرزترین فۆرمی ئەدەبە، پێوەرە بۆ پێشکەوتن و ڕۆشنبیری گەلان. دەسەڵات و ڕۆشنبیری گەندەڵی کورد بە پلان ڕۆمانی کوردیان ناشت، بۆ ئەوەی گەل پێشنەکەوێت. بەرپرسانی کورد چاویان دەتە دەرێ کاتێ گەنجێک دەبینن بە ڕۆمانەوە. ئەو دەمەی گەلی کورد ڕۆمانی دەخوێندەوە، پێشکەوتوو بوو، هەرچەندە کتێب زۆر کەم بوو. بیرتە نوسخەیەکی ڕۆمان لە گەڕەکدا ئەو دەست و دەستی دەکرد؟ کون بە کون، خوێنەر بە دوای کتێبدا دەگەڕا؟ ئا، ئەو سەردەمە تاکی کورد ئینتیمای هەبوو، ژیر بوو، تێگەیشتوو بوو. ئەدی ئێستە؟ لێگەڕێ با ناخم هەنەڕێژم.

خەز خەیاڵە سەبارەت بە چەمک و بیرۆکەی داهاتوو لە بواری زانست، تەکنەلۆژیا، بۆشایی ئاسمان، گەردوون، پێش و پاشی کات و ژیانی سەر هەسارەکانی تر. ناسراوە بە فیکشنی بیرۆکەکان، بە داهێنانی خەیاڵی زانستی و کۆمەڵایەتی و تەکنەلۆژی (پاولا و مۆرا، ۲۰۰۳؛ ڤان تۆرن، ۲۰۰۲).

لە بەرئەوەی خەیاڵ بێ سنوورە، پێناسەکردنی خەز ئەستەمە. بۆیە توێژەرە ئەدەبییەکان لەسەر یەک پێناسە ڕێک ناکەون. هەر ئەم توێژەرانەی سەرەوە (خەز)یان پێناسە نەکردووە، زۆرن. پروشەر (۲۰۰۷) دەڵێت خەز چێژە، ڕەخنەیە و سروشە، ڕەهەندی خەیاڵ لای مرۆڤ فراوانتر دەکات.

ئاسیمۆڤ (۱۹۷۵) پرۆفیسۆری بایۆکەمستری و خەزنوسی ئەمریکی دەڵێت خەز کاردانەوەی مرۆڤە بە گۆڕانە زانستی و تەکنەلۆژییەکان.

ئەندازیار و خەزنوس هێنلین دەڵێت خەز تێڕامانێکی واقیعییە لەمەڕ ڕووداوگەلی ئایندە لەسەر بنچینەی مەعریفەی ئێستاو و ڕابردوو و داهاتوودا. خەزنوس دەبێ خوێندنەوە و تێگەیشتنێکی باشی هەبێت بۆ زانست و تەکنەلۆژیا و میتۆدەکانیان (هێنلین و ئەوانی تر، ۱۹۵۹).

ئەگەر بە قسەی ئەو توێژەرانە بێت، دەبێ خەزنوس زانا بێت. نا، مەرج نییە. زۆربەی خەزنوسەکان هەڵەی لە بەڵەی دەرناکەن لە میتۆدی زانستی، بەڵام دەخوێننەوە و توێژینەوە دەکەن، بۆ ڕۆمانەکانیان چەندان دیمانە دەکەن لەگەڵ زانا و پسپۆڕان. چەند خۆشە ڕۆمانوسی کورد پێش ئەوەی بنوسێ، توێژینەوە بکات لەسەر بابەتی ڕۆمانەکەی، داتا و زانیاری کۆبکاتەوە، ئەوجە بنوسێت. بۆیە گەلێ ڕۆمانی کوردی، بەوانەی بەختیار عەلی و شێرزاد حەسەنیشەوە، ئەگەر قسەی فەلسەفی گەورە و باق و بریق و گوتار و گلەیی و گازاندەی لێ دەربێنی، هیچیان لێ نامێنێتەوە، بۆیە خوێنەری کورد لە ڕۆمان شت

فێر نابێت. لە دیمانەیەکیدا، ئۆباما دەڵێت، "من زۆر شت لە ڕۆمان فێر دەبم." پرسیار ئەوەیە: ئێمە چی لە ڕۆمانی کوردی فێر دەبین؟

مێژوویەکی کورت

کێ یەکەم خەزی نوسیوە؟ کام ڕۆمان یەکەم خەز بووە؟ ئەمانە مایەی مشتومڕن. توێژەران کۆک نین. هەندێ پێیان وایە "ترو ستۆری"یەکەی لوسیان لە چاخی کۆن یەکەم خەز بێت (فرێدریک، ١٩٧٦؛ گەن، ١٩٨٨).
ئێروین (٢٠٠٣) پێی وایە هەندێ چیرۆکی ناو هەزار و یەک شەوەی عەرەبی، چیرۆکی "بڕەوەی داری بامبو" لە سەدەی دە و "الرسالە الکاملە"ی سەدەی سێزدەی ئیبن نەفیس توخمی خەزیان تێدایە.
لە سەردەمی شۆڕشی زانستی و ڕۆشنگەریدا، ئیساق و کارل "سۆمنیۆم"ی جۆهانس کێپلەر (١٦٣٤) بە یەکەم خەز دادەنێن. ڕۆمانەکە باسی گەشتێک دەکات بۆ سەر مانگ، چۆن لەوێوە زەوی دەجوڵێت (ئیساق، ١٩٧٧).
دوای گەشەسەندنی ڕۆمان لە سەدەی هەژدەدا، "فڕانکستاین" و "زە لاست مان"ی مەری شێلی بە یەکەم خەز دادەنرێن (ئالدریس، ٢٠٠١). چەند چیرۆکێکی ئەدگار ئالان پۆ توخمی خەزیان تێدایە. کارەکانی ئولەس ڤێرنە بۆ خەزی ورد و تێر دادەنرێن، لەوانەش "بیست هەزار سوپا لە ژێر دەریا" (١٨٧٠). ئولەس بە دروستکەری خەز حسێب دەکرێت.
هەندێ "کێمیکەل وەدینگ"ی جۆن ڤالێنتاین ئەندریا (١٦١٦) بە یەکەم خەز دادەنێن، یان "یوتۆپیا"ی تۆماس مۆر (١٥١٦). بەڵام ئادەم ڕۆبەرتس، خەزنوس و مامۆستای زانکۆ، پێی وایە ئەمانە سیحر و فەنتازیا و نازانستین. توێژەران هەرچی پێش "فڕانکستاین"ی شێلی نوسراوە بە نیوچە خەز دەیانخوێننەوە. زۆریان کۆکن لەسەر "فڕانکستاین" وەک یەکەم خەز (کۆووک و ئەوانی تر، ٢٠٠٢).
زۆر لە ڕەخنەگران ئێچ جی وێڵز بە شکسپیری خەز دادەنێن. هەندێکی تر بە باوکی خەز ناوی دەهێنن. هەندێ لە کارەکانی ئەمانەن: مەکینەی کات (١٨٩٥)، دوورگەی دکتۆر مۆرۆ (١٨٩٦)، پیاوی نادیار (١٨٩٧) و جەنگی جیهانەکان (١٨٩٨)، باسیان لە داگیرکردنی زەوی لەلایەن خەڵکی هەسارەی تر، لە ونبوون و پێش و پاشی کات دەکرد.
ئەمانەش بە خەزی ڕژدی سەدەی بیست دادەنرێن: "جیهانی نوێ و ئازا"ی ئالدەس هیوکسلی (١٩٣٢)، یەکێکە لە گرنگترین ڕۆمانەکانی ئینگلتەڕا. هەندێ ڕۆمانی کۆرت ڤاناگۆت، "فەهرنایت ٤٥١"ی ڕەی برادبەری، "کۆتایی منداڵی"ی ئارسەر سی کلارک. "کلاود ئەتڵەس"ی دەیڤد میشێل، "جیهانی ڕۆیشتوو"ی نیک هارکاوی (٢٠٠٨)، "خواوەندە بەردینەکان"ی جێنێت وینتەرسن (٢٠٠٧). چاڵاکترین خەزنوس ئیساق

ئاسیم□ۆ، ل□ ماوەی چل ساڵ کارکردنیدا، ٥٠٠ کتێبی نوسی و ئێدیت کرد. ئیساق بۆ یەکەم جار ڕۆبۆتی هێنایە ناو دنیای خەز.
خەز لە سەرەتای سەدەی بیست پەرەی زیاتری پێ درا. گەشەی خێرای زانست و تەکنەلۆژیا (خەز)ی خێرا بردە پێشەوە. لە ١٩٢٦، هیگۆ گیرمسباک یەکەم گۆڤاری تایبەت بە چیڕۆکەیلی خەزی دانا بە ناوی ئەمەیزینگ ستۆری، ئێستە چەندان خەڵاتی شایستە هەن بۆ چیڕۆکی خەز، لەوانەش خەڵاتی هیوگۆی ئەدەبی.

ژانر و تێماکانی خەز

تێماکانی خەز لە سەدەی بیست و بیست یەکدا ئەمانەن: پرسی ژینگە، کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت، فراوانبوونی گەردوون، بایۆتەکنەلۆژیا، نانۆتەکنەلۆژیا، کۆمەڵگەی نوێ. ڕۆبۆت، مرۆڤی دەسکرد، کۆپیکردنی مرۆڤ، زیرەکی دەسکرد و ململانەیان لەگەڵ مرۆڤ. داهاتوو، بۆشایی ئاسمان، مرۆڤی سەیر و بێگانە، سیستمی سیاسی نوێ و جیاواز، تەلەپۆرتەیشن، خێراتر ل□ □وناکی.
خەز لەم دوو دەیەی کۆتاییدا ژانری تری لێ بووەتەوە. ستیمپەنک، باس لە تەکنەلۆژیا و هونەری دیزاین و دیکۆر دەکات. بایۆپەنک، لە سایبەرپەنکەوە هاتووە، باس لە بایۆتەکنەلۆژیا و بایۆهاکەرەکان دەکات. ژانری "مەندەین" باس لە زەوی و هەسارەکانی دەوری خۆر دەکەن، چۆن پەیوەندی دەکەن بە مرۆڤی سەر هەسارەی تر.
ژانرەکانی تر ئەمانەن: سەربازی، فێمینیستی، ژینگەیی، بۆشایی ئاسمان، ترس، سوپەرپاڵەوان، توخمی فەنتازیاشی لەگەڵ تێکەڵ دەکەن.
خەزی فێمینیستی باس لە پرسی کۆمەڵایەتی و ڕۆڵی جێندەر و نایەکسانی جێندەری دەکات. خەزی ژینگەیی باس لە گەرمبوونی زەوی و گۆڕانی کەشوهەوا دەکات، ئێستە گەلێ زانکۆ ئەم جۆرە ڕۆمانانە دەخوێنن.
خەزی سیاسی وەک "١٩٨٤"ی جۆرج ئۆروێل، جۆری دیستۆپیایە، لە دژی حکومەت و دەسەڵاتی تۆتالیتارە. فیلمی "ئەڤەتار"ی جەیمس کامیرۆن لە دژی ئیمپریالیزمە، دژی داگیرکاریی ئەمریکی و ئەوروپییە.
هەندێ پێیان وایە خەز کار لە ژیان و کۆمەلگە دەکات، وەک کارەکانی ئارسەر سی کلارک و ستار ترێک. دەزگەی زانستی نیشتمانیی ئەمریکی ڕاپرسییەکی کرد (٢٠٠١) لەسەر ئەوانەی خەز دەخوێننەوە. دەرکەوت خەز زیاتر هانی خوێنەر دەدات کاری زانستی بخوێننەوە. کارل ساگان دەڵێت خەز کار لە ئەستێرەناسان دەکات، بیرۆکەی باشیان پێ دەدات بۆ توێژینەوە. ئەگەر بێو زاناکان لە ساڵی ١٩٨١دا ڕۆمانی "زە دارک ئایس"ی دین کوونتزیان بە هەند وەرگرتبا، دەمێک بوو چارەسەریان بۆ

قایرۆسی کۆڕۆنا دۆزیبووەوە. ڕۆمانەکە باس ل□ قایرۆسێک دەکات بە ناوی (یوهان-٤٠٠)، زۆر بە کۆڕۆنای خۆمان دەچێت.
لە سەردەمی زیرەکی دەسکرد و سکرین و زانستی تەکنەلۆژیدا، ناکرێ خەزت نەبێت. هەرچەندە دوو سێ هەوڵ هەبووە، بەڵام بەس نین. یەکەم ڕۆمانم بە ناوی "شاخوێنبەری سەرکردە" لە ٢٠٠٢دا نوسی، لە دوو نۆرەی چاپدا نزیکەی پێنج هەزار دانەی لێ فرۆشرا. ڕۆمانەکە فەنتازیایە، بەڵام گەلێ توخمی خەزی تێدایە. کەواته خوێنەر تام لە خەز دەکات. ئێستە، دوای توێژینەوە و خوێندنەوەیەکی زۆری زانستی و تەکنەلۆژی و گەردوونی، ڕۆمانێکی خەیاڵی زانستیم بەمزووانە ئامادە دەبێت بۆ چاپ. با بزانین چۆن پێشوازی لی دەکرێت.

د. گۆران سەباح

سەرچاوەکان:

Asimov, “How Easy to See the Future”, Natural History, 1975.
Crook, Nora, Gen. Ed. Mary Shelley’s Literary Lives and Other Works. 4 vol. London: Pickering and Chatto, 2002.
Gunn, James E., The New Encyclopedia of Science Fiction, Viking, 1988,p. 249, calls it “Proto-Science Fiction.”
Fredericks, S.C.: “Lucian’s True History as SF”, Science Fiction Studies, Vol. 3, No. 1 (March 1976), pp. 49–60
Heinlein, Robert A.; Cyril Kornbluth; Alfred Bester; Robert Bloch (1959). The Science Fiction Novel: Imagination and Social Criticism. University of Chicago: Advent Publishers.
Irwin, Robert (2003). The Arabian Nights: A Companion. . pp. 209–13.
Marg Gilks; Paula Fleming & Moira Allen (2003). “Science Fiction: The Literature of Ideas”. WritingWorld.com.
Prucher, Jeff (ed.). Brave New Words. The Oxford Dictionary of Science Fiction (Oxford University Press, 2007) page 179.
Von Thorn, Alexander (August 2002). “Aurora Award acceptance speech”. Calgary, Alberta.
Wingrove, Aldriss (2001). Billion Year Spree: The History of Science Fiction (1973) Revised and expanded as Trillion Year .Spree (with David Wingrove)(1986). New York: House of Stratus

کتێبی (دەرگای بەختەوەری ڕووی لە دەرەوەیە) بڵاودەکرێتەوە کتێبێک سەبارەت بە فەلسەفەی کیەکەگۆرد

بڵاوکراوەکانی نووسیار بەمزوانە کتێبی (دەرگای بەختەوەری ڕووی لە دەرەوەیە) سەبارەت بە فەلسەفەی سۆرن کیەکەگۆرد چاپ و بڵاودەکاتەوە. ئەم کتێبە لە لایەن ئالان پەری کاری ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە دانیمارکییەوە بۆ کراوە.

لەبارەی ئەم کتێبە ئالان پەری دەڵێت:

لەیەکەم سا□□انی هاتنم بۆ دانیمارک ه□و□□ی خوێندەوەی سۆرن کیەکەگۆردم دا بەڵام ئەو کات کەمزانینی زمانی دانیمارکی تاکە هۆکار بوو بۆ ئەوەی زیاتر هەوڵبدەم فێری زمانی دانیمارکی بم تاکو لە دنیابینی و ڕوانگەی ئەم نووسەرە دەگمەنە بگەم. ئێستا لەو قسە ناودارەی خەڵکانی دانیمارک دەگەم کاتێک دەڵێن: "خەڵکانی تری گۆی زەوی بە مەبەست دێنە دانیمارک بۆ ئەوەی فێری زمانی دانیمارکی ببن تا بتوانن سۆرن کیەکەگۆرد بە دانیمارکی بخوێننەوە". بەڵێ ئەمە ئەو پەڕی ڕاستییە، ئەگەر بوار هەبێت ئەوا کیەکەگۆرد هەر بە زمانی دانیمارکی هەستێکی فراوان و پر چێژی قوڵبوونەوە لە ژیان و مەینەتی و بوون دەدات. کیەکەگۆرد زمانێکی ئێجگار قورس و قوڵی هەیە، ڕاتد□چ□ک□نێت، وات لێدەکات بەدوایدا بگەڕێیت، وات لێ دەکات فێری زمانەکەی بیت. بۆ من کات بەسەر بردن لەگەڵ جیهان و نووسینەکانی کیەکەگۆرد ئاسوودەیی دەروونیی و چێژی تایبەتیم پێدەبەخسێت. ئەمە خەون و هەوڵێکی منە بۆ ئەوەی خوێنەری کورد لەم چێژ و دونیا فراوان و دیدە قورسە بێ بەش نەکەم.

ئەم کتێبە بەرھەمی چەندین ساڵی گەڕان و خولیای کات تەرخانکردنە بۆ کارەکانی کیەکەگۆرد و وەک پڕۆژەیەکی درێژخایەن دەبینرێت بۆ کارکردن لە وەرگێڕانی کتێبەکانی تری. ئەم کتێبە دەروازەیەک و تیشکخستنە سەر زیاتر ناسینی فەلسەفەی کیەکەگۆردە بەگشتی. لە بەشی یەکەمی ئەم کتێبەدا باس لە چۆنێتی ژیان و ڕەوانبێژی و

تێگەیشتنەکانی بۆ ئایین و ڕەوشت و کۆمەڵگە و سیاسەت دەکرێت، لە بەشی دووەمدا گرنگترین چەمکە دیارەکانی بە زمانێکی ئاسان شی کراونەتەوە و لە بەشی سێهەمدا پایەکانی دۆزینەوە لە خۆ دەگرێت و لە بەشی چوارەمدا هەڵبژاردەیەکی فراوان لە وتە دێرین و ناودارەکانی کیەکەگۆرد وەرگێڕدراون، کە دەکرێت لە ژیانی ڕۆژانە و لە کاری کارگێڕیی و بڕوا بە خۆبوون و گەشەی مرۆیی و خۆ دۆزینەوە بەکار بهێنرێن. لە کۆتا بەشدا کاروانی پڕ ب□رh□م و ژیانی کیەکەگۆر بە پێی ساڵ ئامادەکراوە.

پەرەگرافیک لە کتێبەکە:

”مر□ق کاتێک سەیری خۆی لە ئاوێنەیەکدا دەکات خۆی نابینێت، بەڵکو مر□ق□کی تر دەبینێت. هەر بۆیە لەسەرەتای درووستبوونیەوە، مر□ق ب□دحاڵ و نیگەرانە، چونکە لە گیاندەرکانی تر ناچێت، بەڵکو لە مر□ق د□چ□ت. ت□نیا مر□قیش نییە، بەڵکو شتەکانی تری مر□قبوونیشە و دەبێت خۆی بێت. لێرەدا، ئەرکەکە بۆ مر□ق قوڕستر دەبێت. ”مر□قبوون خۆی لە خۆیدا ئەرکە، ئەو کاتەی مر□ق ناگاتە ئاستی ئەرکەکەی، تووشی بەدحاڵی و پەرتەوازەبوون دەبێت و لە نێو گرمۆڵەی خۆیدا چەق دەبەستێت. هەر بۆیە دەبێت بۆ بژاردەکانی تری ژیان بگەڕێتەوە.” ”

ئالان پەری: شاعیر و وەرگێڕ، لە ساڵی ۱۹۷۸ لە شاری سلێمانی لەدایکبووە. بەهەرسێ زمانی کوردی و عەرەبی و دانیمارکی شیعر دەنوسێ و کاری وەرگێڕانی ئەدەبی لە دانیمارکیەوە بۆ کوردی دەکات . ئەندامی کارای Danish PEN.لە چەندین گ□قار و ڕۆژنامەی کوردستان و دانیمارک شیعر و نوسین و کاری وەرگێڕانی خۆی بڵاودەکاتەوە. خاوەنی چوار کتێبە لە شیعر و وەرگێڕان. (سەراپام خەونە شیعر ۲۰۰۹) (شیعر بۆ ترسنۆکەکان نییە-نیلس هاو، وەرگێڕان۲۰۱٦) (جەنگاوەرەکان پیشەیان مردنە – شیعر ۲۰۱۹) (شاعیرەکان – پایک مالین□قسکی، شیعر، وەرگێڕان ۲۰۱۹) ئەندامی دەستەی وەرگێڕانی پرۆژەی شیعری نوێی کوردی بە زمانی دانیمارکییە و لە ئایندەیەکی نزیکدا گەورەترین ئەنتۆلۆجیای شیعری کوردی بە زمانی دانیمارکی بڵاو دەکرێتەوە. ئێستا نیشتەجێی وڵاتی دانیمارکە.

ڕۆمانی (زمان پایسکلێکی شکاو لەدەخوڕێت) بڵاودەکرێتەوە

بڵاوکراوەکانی نووسیار لە وەرزی نوێی کتێبەکانیدا بەمزوانە ڕۆمانی (زمان پایسکلێکی شکاو لەدەخوڕێت) لە نووسینی (ڕێبین خدر) چاپ و بڵاودەکاتەوە.

لەبارەی ئەم ڕۆمانە ڕێبین خدر دەڵێت:
‘ڕۆمانەکەم تەواو بەو چاوە نووسیوە کە من خۆم دنیا و بەتایبەت کۆمەڵگەی کوردی پێ دەبینم. بەڵام نەک بەو جۆرەی چاو و ڕوانین لە کارەکتەرانی ڕۆمانەکە وەربگرمەوە، نا، مەبەستم لە شێوازە. ڕەنگە ڕووداوەکان و وێنەکان هەڵگێڕاوە و سوریال، هەروا هەندێک جار ترسناکیش دەرکەون یا نامۆ. یەکەم جارە بەم شێوازە دەگێڕمەوە. کۆمەڵێک فێڵ و تەکنیک و هێڵ و ڕەنگم لە دنیای شیعری خۆم قەرز کردوون، چونکە یەکێک لە پایە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە وەک لە ناونیشانەکە دەیبینن، زمانە. واتە گەمەکردن لەگەڵ زمان یان سەرکێشیی کردن لەگەڵ زمان.
یەکەمجار بیرۆکەی ڕۆمانەکەم لە گۆڕستانی ‘جەنگاوەرانی جەنگ’ی شاری شتادە ی ئەڵمانیا بە خەیاڵدا هات. کۆمەڵگەی کوردیی و ژیانی خۆمم لە کوردستان بە شەپۆل هاتەوە ناو سەر. ڕستەی یەکەمم لەسەر کاغەزێک نووسی و ئاوا. ئاوا جیهانێکی دیستۆپی و بەسەریەکدادراو هەڵقوڵا و کارەکتەران دەربوونەوە. ڕووداوەکان لە دوای ڕاپەڕین ڕوودەدەن و بەشی زۆری لە دوای دووهەزار تا دەگاتە ئێستا. ‘

پەرەگرافیک لە رۆمانەکە:
”دووبارە ماڵەکەمان بە سێبەر دادەپۆشرێت. تەپە تەپیش دنیا خراپ دەکات. باڵندەکان لێرە و لەوێ دەردەپەڕن. پۆلێک باڵندە دەبینم، هەرگیز لەو دەروبەرە نەمبینیون. هەندێک عەلاگەی بەتایبەتیش لەگەڵ باڵندەکان بەرز دەبنەوە. خۆیان لەگەڵیان دەگونجێنن. گەر تەزەکتریش زیندوو بن، دەتوانن لەگەڵیان بڕۆنە هێلانەکانیانەوە و ئەوەی ماوە لە ژیانیان وەک باڵندە بژین. فریشتەیەکی ڕەشی بچکۆلەش لە گۆڕی داپیرەم سەری دەرهێناوە و دەڕوانێتە ئەو سەرە زەبەلاح و ئاسمانخەرە. سەرەکە تەواوی ئاسمانی داگرتووە و لووتی وەک باڵۆنێکی گەورە شۆڕبۆتەوە. هەوای لووتی لەوەدایە درەختەکان لە ڕەگەوە هەڵقەنێت. ئەمجارە یەکێک و دووان نین. مەندیل دەبینرێن و چاویلکە لە چاوی بێینباخ لەملیش . هەندێکیان بچووکترن. دەنگی کچە

مردووەکەیە، بانگی من دەکات :
- ئارەزوو خان!
دەمەوێت وەڵامی بدەمەوە :

- ئارەزوومە چیتر ئارەزوو نەبم، نامەوێت ئارەزووی کەس بم! ” ڕەبین خدر ؛ شاعیر و ڕۆماننووس، لە ساڵی ١٩٨٦ لە ئۆردوگەی پیرزین لە نزیک هەولێر لەدایکبووە. کۆلێژی زمان، بەشی کوردی تەواو کردووە. یەکەم بەرهەمی بڵاوکراوەی شیعرێک بووە لە ساڵی ٢٠٠٦ لە گۆڤاری ئاییندە. لەو کاتەوە لە گەلێک گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردی شیعر و چیرۆک، شانۆنامە و وتاری بڵاو کردوونەتەوە. هەندێک لە نووسەر و ڕەخنەگران بە دەنگێکی تازە و کاریگەری ئەو نەوەیەی دوای ڕاپەڕینیان لە قەڵەمدا. ساڵی ٢٠١٢ یەکەم کتێبی شیعریی خۆی بە ناونیشانی “بە ١٤ ڕۆژگادا” و ساڵی ٢٠١٣ ڕۆمانی “باڵەنەک لە ئاسمانی سووردا” بڵاوکردەوە. ژمارەیەک لە شیعرەکانی کراون بە ئینگلیزی، ئەڵمانی، فارسی. چەند چیرۆکێکی بۆ ئەڵمانی بڵاو کردوونەتەوە. ئێستا نیشتەجێی وڵاتی ئەڵمانیایە.

دەسەیەی گۆڤاری کۆنتێکست لەسەر نووسەر سەباح ڕەنجدەر

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن ......]

نەخۆشی مالیخولیا (دڵتەنگی یان ڕەشبینی) ... ئامادەکردنی : حەسەن نادر (حسو)

وێنەیەکی مالیخولیایی

ئەم جورە نەخۆشییە نیشانەکانی زۆرن، لەوانەش خەموکی و بێزاری و کەم خواردن و کەم خەوی، واتە کەسەکە مەیلی بۆ هیچ شتێک ناچێت، هەمیشە لە شتێک بێزارە، یان ئەوەتا خۆی بە سەبەبی هەموو خراپەکانی دونیا دەزانێت، نیشانەکانی ئەم نەخۆشییە لەسەدەکانی پێنجەم پێش زایین، لەلایەن دکتوری(حەکیمی) گەورە "بوقرات" بەدەرکەوتن زۆرێک لە پسپوڕان و شارەزایان، هێشتا دڵنیانین لە پەیدابوونی نیشانەکانی ئەم نەخۆشییە، بەڵام ئەوەی دیارە لە ڕێگەی کەسە نزیکەکانەوە دەگوازرێتەوە، یان ئەوەتا لە دایک و باوک بۆ منداڵەکەی دەمێنێتەوە، بەڵام ئەوەی زۆر لەسەری کوکن ئەوەیە پەیدابوونی لە ڕێگەی مێشک و هورمونەکانەوە پەیدا دەبێت، زۆرجار کەسەکە دەچێت بۆ دکتۆر، دکتۆر ئەم پرسیارانەی لێ دەکات:

ئایا کەم دەخەویت؟

ئایا خواردن کەم دەخویت؟

ئایا کێشەت هەیە لەگەڵ خەوتنی بەیانیان؟

ئایا هێشتا حەز بەکارەکانی پێشوو ترت دەکەیت؟

ئایا ناتوانی بە شێوەیەکی گشتی کونترۆڵی کارەکانت بکەیت؟

بێگومان زۆرێک لە دکتورەکان ڕاستگوو نین لەگەڵ نەخۆشەکانیان یان ئەوەتا پارەیەکی زۆری لێ وەردەگرن یان ئەوەتا پێی دەڵێت چەند جارێکی تر دەبێت سەرەدانی من بکەیت، بەم جورەش دەرمانێکی زۆر بۆ نەخۆش دەنووسێت و نەخۆشەکە چارەسەری نا بێت، هەندێکیشان ناچارن ڕێگەی ماددە هۆشبەرەکان بەکاردێنن ئەمەش، ئارامیان دەکاتەوە بەڵام بەشێوەیەکی کاتی، بۆیە دوای چەند ساڵێک نیشانە و خراپەکانی بەدیار دەکەون.

هەندێکجاریش لە یەکەم نیگایی دکتورەکان بۆ نەخۆشەکە بەدیار دەکەوێت، یەکێک لەو نیشانانەش کە زۆر باوە و بەئاسانی دەکرێت ببینرێت، ئەویش جولاندنی دەست و پەنجەکان و یان شوێنی تر، کە ناتوانێت بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بیوەستێنێت، لە هەندێک نەخۆشی تر زۆر خەوتن بەدیار بەکەوێت، واتە کەسەکە توانایی گیانی لاواز دەبێت و بە شێوەیەکی زۆر دەخەوێت.

بەڵام ئەوەی پێویستە بڵێم ئەوەیە زۆرجار ئەم نیشانانە لە کەسەکان بەدیار دەکەون بەڵام چۆن؟
نیشانەکان ئەوانەن:

- کەسەکە خواردنی دەگوڕێت.
- یان مەیلی بە شتەکانی پێشوو نامێنێت.
- یان شتەکانی لەبیردەچێت.
- یان بێ ئومێد دەبێت لە شتەکان.
- یان وا هەست دەکات کەسێکی پاشکەوتووە.
- یان ماندووبونێکی زۆر پێوە دیارە.
- یان کەم خەوی کە ئاماژەم پێدا.
- هەندێ جاریش کەسەکە ڕێگەی خۆکوشتن دەگرێتە بەر.

دەکرێت لە ڕێگای دەرمانەوە نەخۆشەکان لێی دوور بکرێنەوە بەڵام وا باشترە لە ڕێگایی تریش ئەنجامبدرێت، واتە بە ڕێگای چارەسەری شتی تر وەک یاری یان خێزان پێکهێنان یان گەشت کردن بۆ وڵاتان و خوێندنەوە و وەرزش کردن و هتاد… واتە هەر شتێک بتوانێت کات بەسەر ببات بۆ ڕێگری لێکردن و لەبیر چوونەوەی نەخۆش.

ئامادەکردنی : حەسەن نادر (حسو)
Facebook: Hosein Nadr
Instagram: hichkac

کتێب: دانپیانانی کوژراوێک … نووسینی: هەرش رەسوڵ

ناوی کتێب: دانپیانانی کوژراوێک
بابەت: کۆ چیرۆك
نووسینی: هەرش رەسوڵ
تایپ: نووسەر
دیزاینی ناوەرۆك: محەمەد باب[illegible]ی
چاپ: دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی
تیراژ: ٥٠٠ دانە
شوێنی چاپ: سلێمانی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ….

ئەی ئومێدی پیرۆزی من … عاتیفەیێ گورگین … و : نەژاد عزیز سورمێ

چاوم پڕن لە وێرانەی شارە دێرینەکان
شاری نێوان ڕووتیی و

کاولگەی بەردین ..
وەك كەزیە ەشەكانم تاریك ..
ئەوەتان لە بەرابەری مندا
خەو بردوونیەتەوە ..

(بچی لە ئاست هزی یەکگرتنی مندا
نابووت دەبی) و
بەو ئاسانییە ،
من دەدەیتە دەستی بای
لە خیانەتکاریی خەوەوە د ؟
ئاس لە نو چاوەکانمدا پا کەوتووە ..
هەرچی بخوازم دەستی دەخەم ..
من ب ئاسیش ، دەوانمە ت

ئەم ووبارە
ئەم ژانەم
سنووری چیرکە کلم دراوەکان نازانن ..
چاوت پ بوون .. لیان دەژ !

کات سەرپەنجە ناسکەکانی ت
نەشونمای کەزییەکانم دەخەون
من دیماهی ت
لە بروسکەی هەر نیگایەکتا ، ت دەگەم
کات تم ،
ئا لەو سپدە کپە دیت
یەک لە دەروونی مندا
هاواری ل هەستا
تگەیشتم ، بجگە لە ت
ئەمن تاوم بە هیچی دی ل هەنای ..

ئەوەتا لە پشت پەنجەرەوە
یەک بانگم دەکا ..
بینیم تی ، بە دەستی زبرەوە
لە سپدەوە دی ..
وەستام و
دەستەکانم واا کردن .

-________________

• لە (راهیان شعر امروز) ی داریوش شاهین – لاپەڕە 309 کراوە بە کوردی .

تاقیکردنەوەی ئۆنلاین … محمد احمد محمد

تاقیکردنەوە پرۆسەیەکە بۆ هەڵسەنگاندنی سیفەت و تواناکان لە بوارێکی دیاریکراودا، گرنگی تاقیکردنەوە بە شێوەیەکی گشتی لەوەدایە کە لە پرۆسەی پێوانە بەکاردێت، پێوانە بە واتای گۆڕینی سیفەتەکان بۆ ژمارە، بە گۆڕینی ئەو سیفەتانەش ئاسانتر دەتوانرێت مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت بۆ هەڵسەنگاندنی تاکەکان، لە روویەکی تریشەوە تاقیکردنەوە سیفەتێکی فەرمی بە فێربوون دەبەخشێت، واتا فێربوون هیچ بەهایەکی فەرمی نابێت گەر تاقیکردنەوە نەبێت کە بنەمایەکی سەرەکییە بۆ بەخشینی بڕوانامە بە دەرچووان.

لەگەڵ بڵاوبوونەوەی خوێندن ئۆنلاین پێویست بوو تاقیکردنەوەی ئۆنلاینیش بەکاربهێنرێت، بۆ ئەوەی ئاسانکاری بکرێت بۆ ئەو خوێندکارانەی کە بەم سیستەمە دەخوێنن.

ئێستا لە جیهاندا تاقیکردنەوەی ئۆنلاین بە شێوەیەکی بەربڵاو بەکاردەهێنرێت لە بواری راهێنان و پەروەردە و فێرکردن و خوێندنی باڵا،ساڵانە هەزارن داواکار لە هەموو وڵاتانی ئەم جیهانە بەرینە تاقیکردنەوەکانی زمانی ئینگلیزی، تۆیفل و ئایێلتز و پێرسن ئەنجام ئەدەن بۆ بەدەستهێنانی بڕوانامەی زمانی ئینگلیزی نێودەوڵەتی باوەڕپێکراو،ئەم تاقیکردنەوانە بە شێوەیەکی تەواو بە ئۆنلاین ئەنجام دەدرێت بەڵام لە ژێر کۆنتڕۆڵی لایەنی پەیوەندیدار کە رێ و شوێنی توند تیایدا بەکاردەهێنرێت و چاودێری تایبەتی بۆ دادەنرێت.

ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی ئۆنلاین کارێکی ئاسان نییە، پێویستی بە ئامادەکاری ورد هەیە بۆ ئەوەی بەڕێوەببرێت و سەرکەوتوو بێت، گەورترین بەربەستی بۆ ئەنجامدانی ئەم جۆرە تاقیکردنەوانە لە وڵاتی خۆمان بریتییە لە کێشەی بڕینی کارەبا و نەبوون یان لاوازی هێڵی ئینتەرنێت لای بەشێك لە خوێندکاران و لاوازی توانای بەشێك لە خوێندکاران لە بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا و ترس و رانەهاتنی بەشێکی تریان لەگەڵ ئەم شێوازەی کە بەلایانەوە نوێیە و ئەزموونیان لێی

نییە.

هەروەها یەکێك لە ئاڵنگارییەکانی ئەم جۆرە تاقیکردنەوەیە گزی (غش) کردنە، بەداخەوە بەشێك لە خوێندکاران هەموو رێگایەك دەگرنە بەر تەنها بۆ دەرچوون ئەگەر تەنانەت ئەو رێگایە نائەخلاقیش بێت، وەکو گزی کردن، چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە رۆژ بە رۆژ سەختتر دەبێت و لە ئێستادا لە ئاڵۆزترین ئاستدایە بە هۆی بەکارهێنانی ئامێرە تەکنەلۆژییەکان.

ئەگەر کۆنتڕۆڵکردنی خوێندکاران گرفتێکی سەرەکی بێت لە کاتی ئەنجامدانی تاقیکردنەوەیەکی ئاسایی لە ناو هۆڵی خوێندن ئەوا گرفتەکە زۆر ئاڵۆزتر و سەختتر دەبێت لە کاتی ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی ئۆنلایندا، ئەو خوێندکارەی لە هۆڵی خوێندن لە ژێر چاودێری توندی چاودێران گزی بکات، بێگومان ئەگەر چاودێری نەکرێت دەرفەتی گزی کردنی دەیان هێندە زیاتر دەبێت، لە کاتێکدا کە ئاستەمە تێبینی لایەنی هەڵچوونی خوێندکار بکرێت لە لایەن چاودێرانەوە.

شایەنی باسە لە ماوەی رابردوودا بەشێك لە خوێندکاران چەند گرووپێکیان داناوە لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان بۆ گواستنەوەی وەڵامەکان بە شێوەیەکی خێرا لە رێی کۆپی کردنەوە.

هەموو ئەمانەی باسکران گرفتی گەورەن لە بەردەم ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی ئۆنلاین جگە لە کێشە هونەرییەکانی تر کە بە هۆی ناڕوونی پرسیارەکان و کاتی تەرخانکراو بۆ هەر پرسیارێك و نەبوونی پەیوەندی راستەوخۆ و گرانی گوێگرتن لە خوێندار خۆی دەبێنێتەوە.

لەم رۆژانەی دواییدا دەنگی ناڕەزایی خوێندکاران بەرزبوەتەوە لە دژی بڕیاری تاقیکردنەوەی ئۆنلاین، ئێستا چەند گرووپێك لە تۆڕەکۆمەڵایەتییەکان دانراوە بۆ ئەم مەبەستە و خۆپیشاندان رێکخراوە و تەنانەت لە رێی چەند ئەندام پەرلەمانێکەوە دەنگی ناڕەزایی گەیاندراوەتە وەزارەتی خوێندنی باڵای حکومەتی ناوەند بۆ ئەوەی پاشگەزبنەوە لە ئەنجامدانی تاقیکردنەوەکان و لە بری ئەوە پەڕاندنەوەی خوێندکاران جێبەجێبکرێت.

بە پێی تێبینییەکان لەوە دەچێت یەکێك لە کێشەکانی بەرپرسانی پەروەردە و خوێندنی باڵا ئەوە بێت کە بەوردی پلان بۆ کارەکانیان داناڕێژن و بە بێ گەڕانەوە بۆ راوێژی کەسانی تر بڕیارە دەدەن، بۆیە بەشێکی بەرچاو لە بڕیارەکانی دەبێتە مایەی ناڕەزایی خوێندکاران و هەندێ جار مامۆستایانیش.

لە لایەکی ترەوە گوێنەگرتن لە کەسانی تر بووەتە هۆی ئەوەی زۆربەی بەرپرسەکانی خوارتر و مامۆستاکان بڕیارەکان جێبەجێ بکەن بەبێ بیرکردنەوە لە دروستی بڕیارەکان و شێوازی جێبەجێکردنیان.

له ئێستا ترسی ئەوە هەیە کە تاقیکردنەوەی ئۆنلاین هەروەکو خوێندنی ئۆنلاین شکست بهێنێت بەهۆی کوێرانە بڕیاردان و گوێنەگرتنی بەرپرسان، لەوانەشە ئەمجارەیان باجەکەی قورستر بێت بۆ خوێندکاران چونکە پەیوەندی بە نمرەی خوێندکارانەوە هەیە.

محمد احمد محمد

1/6/2020

کتێب: فلاشباك … نووسەر:ستیڤان شێمزینی

کتێب: فلاشباك
بابەت: ئەزموون
نووسینی: ستیڤان شێمزینی
تایپ: نووسەر
دیزاین: هەرێم عوسمان
چاپ: سكای دیزاین
تیراژ: 1000 دانه
نرخ: 3000 دینار
ساڵی چاپ: 2017
شوێنی چاپ: کوردستان – سلێمانی

بۆخوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن ……